

**Provocări contemporane
în științele comunicării**

Libertatea de exprimare și limitele ei în contextul conflictului dintre valorile juridice

Abstract. In this paper I present and analyse the principle of freedom of expression and its limits in the context of its conflict with other juridical values. I will argue that there are national and international juridical norms which govern fundamental freedoms and rights and that they mention the conflict, but without providing some unequivocal criteria for an authentic resolution. Hence, I believe that we have to investigate if there are any standards or principles we could use in order to establish in a non-problematic manner which juridical values must prevail in a particular context. Consequently, I will analyse a set of principles selected from the judicial practice of CEDO and I will explain that they are not sufficient for providing a unique and universally accepted solution of the conflict. However, in the last two sections of the article I will argue that the judicial practice of CEDO could be understood as a valuable tradition (in Karl Popper's sense) in the effort of resolving this conflict.

Keywords: freedom of expression, conflict of juridical values, European Court of Human Rights, judicial practice, tradition

1. Introducere

Comunicarea reprezintă liantul ce dă naștere relațiilor dintre indivizi, care asigură asocierea acestora pentru realizarea de scopuri comune, și prin aceasta este poate elementul esențial care face posibilă viața socială și menținerea organismului social. Datorită semnificației sociale deosebite a acestui fenomen, modul de desfășurare a comunicării sociale trebuie să fie reglementat. Comunicarea este guvernată de norme care precizează care sunt comportamentele permise sau dezirabile precum și comportamentele interzise sau descurajate. De aici și necesitatea existenței dreptului comunicării sociale definit în doctrină ca o ramură a

---

* Universitatea „Al. I. Cuza” Iași.

dreptului public formată din „totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile sociale ce se formează în cadrul comunicării sociale, directe și indirecte între oameni, respectiv individul, agentul media, autoritatea publică și societatea” (Dabu 2008, 67).

Data fiind semnificația amintită a comunicării pentru funcționarea societății în general și a celei democratice în special, o valoare fundamentală protejată prin intermediul normelor dreptului comunicării este *libertatea de exprimare*. Însă, în contextul pluralismului specific democrațiilor contemporane, această libertate nu poate fi exercitată fără anumite restricții menite să protejeze alte valori semnificative ale acestui tip de societate. Obiectivul principal al acestui articol este acela de a pune în evidență dificultățile care apar în încercarea de a soluționa conflictul de valori menționat mai sus, conflict consacrat în acte normative internaționale și interne de importanță fundamentală pentru dreptul comunicării și în practica judiciară generată de acestea, în special în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.

Argumentația este structurată pe mai multe secțiuni. Mai întâi voi enumera câteva prevederi internaționale și interne cu privire la libertatea de exprimare și limitele ei. În continuare voi pune în evidență conflictul dintre libertatea de exprimare și alte valori juridice și dificultățile cu care se confruntă încercarea de a soluționa acest conflict prin oferirea unui criteriu ferm care să precizeze ce valori trebuie să prevaleze într-un anumit context. Se face referire doar la criteriul vag al „*necesității pentru o societate democratică*”. Voi enumera apoi un set de reguli și principii invocate în literatura de specialitate și în acte ale autorităților europene extrase din practica judiciară a CEDO și care sunt menite să faciliteze sarcina soluționării acestui conflict. Voi argumenta că aceste principii și criterii nu sunt suficiente pentru a constitui standarde ferme de soluționare a conflictului de valori juridice. În următoarea secțiune voi menționa anumite trăsături ale normativității de tip juridic și ale statutului libertăților (dintre care și libertatea de exprimare face parte) pentru a arăta că sistemul juridic nu generează ordine normativă exhaustivă, ci se completează cu alte tipuri de normativitate (față de care ea reprezintă cazul excepțional) și cu practica judiciară. În continuare voi analiza problema dacă nu cumva această incompletitudine dublată de lipsa unei concepții complete și unitare cu privire la modul în care trebuie să fie rezolvate conflictele juridice într-o democrație ridică suspiciunea că deciziile justiției sunt subiective și chiar arbitrare. În final, voi sugera o soluție de tip popperian la această problemă.

2. Reglementări internaționale și interne fundamentale cu privire la libertatea de exprimare și limitele ei

Încercarea de a oferi o perspectivă diacronică asupra reglementărilor internaționale și interne cu privire la libertatea de exprimare se confruntă cu problema mereu controversată a stabilirii originilor: întotdeauna vor exista și autori care invocă realizări anterioare semnificative și alții care insistă asupra faptului că doar anumite contribuții ulterioare sunt cu adevărat notabile și demne de a fi menționate. Asumând aceste rezerve voi menționa câteva documente importante care au consacrat principiul libertății de exprimare la nivel internațional și mă voi rezuma la a aminti cele mai importante prevederi din Constituția României cu privire la acest principiu.

Astfel, în documentul fundamental al Revoluției Franceze, Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului (1789) se consacră acest principiu în articolul 11: „Comunicarea liberă a gândurilor și opiniilor este unul din drepturile cele mai de preț ale omului; orice cetățean poate deci să vorbească, să scrie și să tipărească liber, în afara cazurilor prevăzute prin lege, în care va trebui să răspundă de folosirea abuzivă a acestei libertăți”.

Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948) prevede acest principiu în articolul 19: „Orice om are dreptul la libertatea opiniilor și exprimării; acest drept include libertatea de a avea opinii fără imixtiune din afară, precum și libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei prin orice mijloace și independent de frontierele de stat”¹.

Libertatea de exprimare și de informare este reglementată prin articolul 10 al Convenției Europene a Drepturilor Omului care prevede:

„1. Orice persoană are dreptul la libertate de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei, fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică Statele de a supune întreprinderile lor de radiodifuziune, cinema sau televiziune unui regim de autorizații.

2. Exercițiul acestor libertăți comportând îndatoriri și responsabilități poate fi supus unor formalități, condiții, restricții sau sancțiuni prevăzute de lege, care reprezintă măsuri necesare, într-o societate democratică, în scopul asigurării securității naționale, integrității teritoriale sau securității publice, apărării ordinii și prevenirii crimei, protecției sănătății și a

¹ Consultat la adresa http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/drepturi_onu.php, 10.09.2013.

moralei, protecției reputației și a drepturilor altor persoane, pentru a evita divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judiciare”.

O altă prevedere importantă este cea din Pactul internațional privind drepturile civile și politice din 1966:

„1. Nimeni nu trebuie să aibă de suferit din cauza opiniilor sale.

2. Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare; acest drept cuprinde libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei de orice fel, indiferent de frontiere, sub formă orală, scrisă, tipărită ori artistică, sau prin orice alt mijloc, la alegerea sa.

3. Exercițarea libertăților prevăzute la paragraful 2 al prezentului articol comportă obligații și răspunderi speciale. În consecință, ea poate fi supusă anumitor limitări care trebuie însă stabilite în mod expres prin lege și care sunt necesare:

a) respectării drepturilor sau reputației altora;

b) apărării securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice”².

Trebuie remarcat faptul că potrivit articolului 11 alin. 2 din Constituția României tratatele ratificate în Parlament devin parte a dreptului intern, iar potrivit articolului 20 alin. 2 dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile.

Dar Constituția conține și prevederi explicite care preiau și detaliază reglementările din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Astfel, articolul 30, care este special consacrat libertății de exprimare și limitelor acesteia prevede: „(1) Libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor și libertatea creațiilor de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public, sunt inviolabile”.

Limitele libertății de exprimare sunt precizate prin în alin. 6 și alin. 7 ale acestui articol:

„(6) Libertatea de exprimare nu poate prejudicia demnitatea, onoarea, viața particulară a persoanei și nici dreptul la propria imagine.

(7) Sunt interzise de lege defăimarea țării și a națiunii, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială, de clasă sau religioasă, incitarea la

---

² Consultat la adresa <http://lege5.ro/Gratuit/he2damju/pactul-din-16121966-international-cu-privire-la-drepturile-civile-si-politice>, 10.09.2013.

discriminare, la separatism teritorial sau la violență publică, precum și manifestările obscene, contrare bunelor moravuri”.

O altă reglementare direct relevantă este cea din articolul 53 care face referire la restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți:

„(1) Exercițiul unor drepturi sau al unor libertăți poate fi restrâns numai prin lege și numai dacă se impune, după caz, pentru: apărarea securității naționale, a ordinii, a sănătății ori a moralei publice, a drepturilor și a libertăților cetățenilor; desfășurarea instrucției penale; prevenirea consecințelor unei calamități naturale, ale unui dezastru ori ale unui sinistru deosebit de grav.

(2) Restrângerea poate fi dispusă *numai dacă este necesară într-o societate democratică*. Măsura trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o, să fie aplicată în mod nediscriminatoriu și fără a aduce atingere existenței dreptului sau a libertății”³.

3. Conflictul valorilor juridice și standardul „necesității pentru o societate democratică”

Din prevederile menționate mai sus rezultă în mod evident faptul că libertatea de exprimare poate intra în conflict cu alte valori, conflict care poate ocaziona restrângeri ale exercițiului acestui drept. Pentru considerente de simplitate mă voi referi în continuare doar la cele două alineate ale articolului 10 din CEDO. Primul alineat consacră principiul garantării dreptului la libertatea de exprimare, în timp ce al doilea menționează limitele acestui drept. Astfel, această libertate este limitată la situațiile în care exercitarea ei nu aduce atingere altor valori importante pentru o societate democratică: securitatea, ordinea, morala și sănătatea publică, integritatea teritorială, reputația și drepturile persoanei, confidențialitatea informațiilor și autoritatea și imparțialitatea instanțelor judecătorești.

Se statuează astfel că persoanele au dreptul la libertatea de exprimare „fără amestecul autorităților și fără a ține seama de frontiere” ceea ce oferă libertății de exprimare statutul de principiu, ce nu trebuie limitat prin „amestecul autorităților” decât în mod excepțional. Acesta este și motivul pentru care măsurile de limitare a exercițiului acestui drept nu se impun automat în orice situație de conflict, ci doar în măsura în care se apreciază că ele *sunt „necesare într-o societate democratică”*.

---

³ Constituția României poate fi consultată la adresa <http://legeaz.net/constitutia-romaniei/>, 10.09.2013.

Pornind de la aceste precizări ale Convenției în literatura de specialitate a fost subliniat faptul că „raportul dintre libertatea de exprimare și alte drepturi fundamentale, în special dreptul la viață privată, este unul de natură esențialmente conflictuală” (Moldovan 2012, 72). Acesta este motivul pentru care dreptul la libertatea de exprimare nu trebuie conceput ca un drept absolut, fără restricții, ci ca un drept relativ, statut consacrat de alineatul 2 al articolului 10 din Convenție (Moldovan 2012, 96).

Cu alte cuvinte, textul Convenției nu rezolvă cu adevărat conflictul dintre valorile juridice în favoarea sau în defavoarea libertății de exprimare, ci lasă la latitudinea instanțelor de judecată (în special Curtea Europeană a Drepturilor Omului) posibilitatea de a aprecia, în funcție de circumstanțele concrete ale speței supuse judecării și de probatoriul disponibil, dacă într-o situație dată libertatea de exprimare a fost exercitată abuziv de către titularul ei sau a fost restricționată în mod abuziv de către autorități. Iar caracterul legitim sau abuziv este stabilit de fiecare dată de către instanțe prin verificarea faptului dacă ingerința era „necesară într-o societate democratică.

Că lucrurile stau astfel o demonstrează argumentele utilizate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului care în analiza unor spețe diferite dă dreptate reclamantilor sau statelor reclamate tocmai în funcție de acest criteriu. Astfel, în speța *Dalban vs. România*, Curtea dă dreptate reclamantului considerând că jurnalistul și-a exercitat libertatea de exprimare în cadrele a ceea ce este necesar pentru o societate democratică. Mai mult, Curtea a apreciat că există o doză legitimă de exagerare la care poate face apel presa în calitate de garant al democrației (hotărârea *Dalban c. România*, 28 septembrie 1999, 28114/95).

„Pentru a se pronunța în cauză Curtea trebuie deci să țină seama de un element deosebit de important: rolul esențial jucat de presă într-o societate democratică. Dacă presa nu trebuie să depășească anumite limite, îndeosebi în ceea ce privește reputația și drepturile celorlalți, precum și necesitatea de a împiedica divulgarea unor informații confidențiale, sarcina sa este totuși comunicarea, cu respectarea datorțiilor și responsabilităților proprii, a informațiilor și ideilor referitoare la orice problemă de interes general. Mai mult, Curtea este conștientă de faptul că libertatea în domeniul presei scrise include, de asemenea, și recurgerea la o anumită doză de exagerare, chiar de provocare” (<http://jurisprudencedo.com/Dalban-c-Romaniei.html>, 29 August 2013).

Invocarea posibilității jurnaliștilor de a recurge la o anumită doză de exagerare și chiar de provocare reprezintă de altfel o constantă în deciziile Curții după cum o arată și o serie de alte decizii (*Bacanu și SC «R» SA vs. România*, 3 martie 2009, *Cornelia Popa vs. România*, 29 martie 2011). Este de remarcat și faptul că, în opinia Curții, *limitele acceptabile ale criticii sunt considerate a fi mai mari* atunci când speța se referă la opinii exprimate de către jurnaliști cu privire la activitatea oamenilor politici și a celor care dețin funcții publice (*Cornelia Popa vs. România*, 29 martie 2011).

În același timp, Curtea a luat și decizii *împotriva reclamanților* apreciind caracterul legitim al unor restricții impuse libertății de exprimare, atunci când a considerat că acei cetățeni (de regulă jurnaliști) au abuzat de acest drept. Astfel, în cazul *Cumpănă și Mazăre vs. România*, Curtea a apreciat ca fiind „necesară condamnarea lor într-o societate democratică” având rezerve doar în legătură cu caracterul excesiv al pedepselor aplicate (prin urmare nu cu condamnarea în sine, ci cu durata ei, modalitatea de executare și pedepsele complementare) (*Cumpănă și Mazăre versus România*, 17 decembrie 2004, 33348/96).

Observăm astfel că în jurisprudența CEDO se poate evidenția rolul esențial jucat de acest standard referitor la „ceea ce este necesar pentru o societate democratică”. Desigur însă că invocarea acestui standard nu rezolvă problema conflictului valorilor juridice decât dacă el are un conținut clar și unitar pentru instanțe. În literatura de specialitate, dar și prin documente oficiale ale autorităților europene s-a încercat punerea în evidență a setului de criterii și principii care sunt extrase din jurisprudența CEDO și care dau un conținut mai clar acestui standard. Voi face referire la două dintre aceste încercări în secțiunea următoare.

4. Principii și criterii extrase din jurisprudența CEDO

În lucrarea *Ghid juridic pentru jurnaliști* autorii evidențiază o serie de criterii în funcție de care Curtea a apreciat în argumentația oferită pentru justificarea deciziilor sale dacă acest standard a fost sau nu realizat. Argumentația lor pornește de la ideea că pentru ca o „restricție” *impusă exercițiului libertății de exprimare să fie considerată conformă Convenției* (exemple de restricții menționate de ei sunt: condamnarea penală a unui ziarist; obligarea sa la plata unei amenzi administrative; obligarea sa la plata unor despăgubiri civile; interdicția de a exercita profesia de ziarist; confiscarea unei publicații; percheziția la sediul unui

ziar sau post de televiziune ori radio etc.) ea trebuie să respecte trei condiții:

a) să fie prevăzută de o lege internă publică și formulată în termeni clari și preciși astfel încât *modalitatea de aplicare a legii să fie previzibilă*;

b) să fie luată pentru a proteja una dintre valorile enumerate în alin.2, enumerare pe care ei o consideră a fi limitativă;

c) să fie „necesară într-o societate democratică”; în opinia lor, în conformitate cu jurisprudența Curții termenul “necesar” presupune „o nevoie socială imperioasă, de neînlăturat”. Pentru a stabili dacă această de-a treia condiție este respectată, ei consideră că judecătorul trebuie să aplice *principiul proporționalității* între protejarea altor valori sociale cu care libertatea de exprimare intră în conflict și mijlocul prin care aceasta se realizează, și anume restrângerea libertății de exprimare (Macovei, Dăgăliță și Mihai 2009, 27-28).

O ilustrare a modului în care sunt parcurse aceste etape în justificarea deciziei CEDO și o detaliere a analizei cu privire la respectarea standardului necesității ingerinței într-o societate democratică este oferită în speța Bucur și Toma contra României din 8 ianuarie 2013⁴. Astfel, cu privire la satisfacerea acestei din urmă condiții Curtea menționează că pentru a se aprecia dacă măsura era sau nu necesară trebuie să se țină cont de proporționalitatea cu scopul legitim urmărit, de relevanța și suficiența argumentelor oferite de autorități, de disponibilitatea altor mijloace de divulgare decât cele alese de către cel a cărei libertate de exprimare este restricționată, de interesul urmărit (dacă este public sau personal), de autenticitatea informațiilor prezentate, de prejudiciile cauzate prin divulgare, de buna credință a acestuia, și de severitatea sancțiunii.

Revenind la argumentația oferită de autorii *Ghidului*, precizăm că înțelegând faptul că invocarea principiului proporționalității nu reușește să clarifice foarte mult această chestiune, ei menționează în continuare o serie de criterii și principii extrase din practica judiciară a CEDO, menționate explicit în argumentația acesteia oferită cu ocazia motivării deciziilor sale Macovei, Dăgăliță și Mihai 2009, 29-61).

Primul principiu afirmă faptul că libertatea de exprimare și, în special, libertatea presei sunt vitale pentru existența unei societăți democratice datorită faptului că astfel se asigură spiritul deschis de toleranță și pluralism și încurajarea discuțiilor pe teme de interes public.

⁴ Vezi <http://www.scj.ro/strasbourg%5Cbucur%20si%20toma%20romania%20RO.html>.

În plus, cred ei, trebuie să se țină cont de faptul că restrângerea libertății de exprimare a unui jurnalist are consecințe asupra presei în general și rolului ei într-o democrație. Simpla lezare a intereselor unei persoane (de exemplu a reputației) nu justifică în sine condamnarea jurnaliștilor pe motivul că sancțiunea aceasta este necesară într-o societate democratică.

Al doilea principiu stipulează că libertatea de exprimare se referă nu doar la informațiile ideile care sunt receptate în mod favorabil sau cu indiferență de către opinia publică, ci și la informațiile și ideile care offensează, șochează sau deranjează. Tocmai aceste idei pot genera reacția autorităților și riscul de sancțiune.

Principiul *al treilea* are o legătură directă cu cel anterior și prevede că incitarea la violență poate fi sancționată numai în situația în care există o exprimare intenționată, directă și explicită în acest sens, dublată de posibilitatea reală ca violența să aibă loc. Este necesară respectarea ambelor condiții și aprecierea nuanțată a pericolului real de declanșare a violențelor.

Următorul principiu subliniază faptul că întrucât libertatea de exprimare “protejează nu numai conținutul ideilor și al informațiilor, ci și forma în care acestea sunt exprimate”, transmiterea ideilor și informațiilor se poate face și într-o „manieră provocatoare pentru a atrage atenția publicului” și chiar prin utilizarea unor „termeni violenți”.

Principiul *al cincilea* se referă la critica guvernului și a politicienilor, ca la cea mai protejată formă de exprimare politică, iar principiul *al șaselea* la critica funcționarilor publici ca la o formă de critică protejată în mod deosebit. Motivele pentru aceasta țin de necesitatea controlul democratic al activității acestora. Desigur însă că protecția aceasta deosebită nu este absolută existând și cazuri în care critica împotriva guvernanților, politicienilor sau funcționarilor fiind apreciată de curte ca fiind excesivă (vezi decizia din 15 iunie 2006 în cauza *Corneliu Vadim Tudor vs România*⁵).

Următoarele două principii fac diferența dintre situația de insultă și cea de calomnie pecizând că insulta presupune judecăți de valoare ce nu pot fi supuse testului verității, ci doar celui al onestității (să acționeze cu bună credință), în timp ce calomnia presupune atribuirea unor fapte determinate ce pot să fie probate. Proba verității este statuată în favoarea calomniatorului de aceea ea nu trebuie refuzată jurnaliștilor, dar nici nu poate fi impusă.

---

⁵ <http://jurisprudentacedo.com/Corneliu-Vadim-Tudor-c.-Romania-Dezbatere-politica.-Acuzatii-grave.-Admisibilitatea-unor-sanctiuni.html>, 10.09. 2013.

Principiul *al nouălea* se referă la faptul că proba bunei credințe se face prin testul verificării rezonabile a informației (ce se apreciază și prin raportare la suficiența motivelor și argumentelor, dar și la perisabilitatea informației). În opinia lor, jurnalistul poate fi sancționat în situația în care imputarea pe care a făcut-o este lipsită de orice bază factuală, sunt false în totalitate, jurnalistul știa că datele sunt false și a acționat cu intenția de a defăima și nu de a apăra un interes public (chestiunile de interes public fiind cele care afectează viața comunității). Mai mult, ei apreciază că nu ziaristul trebuie să facă proba verității, ci persoana vătămată trebuie să facă „proba falsității” (Macovei, Dăgăliță și Mihai 2009, 52).

Al zecelea principiu se referă la faptul că sancționarea unui jurnalist creează riscul unei auto-cenzuri viitoare, iar principiul al unsprezecelea statuează necesitatea protejării surselor jurnalistice motiv pentru care atât sancționarea jurnaliștilor, cât și obligarea la dezvăluirea sursei trebuie realizate cu o atenție deosebită datorită efectelor negative pe care aceste măsuri le au asupra climatului democratic. În sfârșit, *ultimul principiu* amintit de către autorii *Ghidului* se referă la faptul că și în absența unei condamnări penale, dacă jurnalistul este obligat la plata unor daune morale justificate, dar într-un quantum exagerat de mare, aceasta poate constitui o formă de restricție nejustificată asupra libertății de exprimare.

O perspectivă și mai completă asupra acestor principii o regăsim în documentul intitulat *Normele Consiliului Europei privind libertatea de expresie și de informare* din 17 martie 2003⁶. Pe lângă principiile precum cele menționate mai sus referitoare la rolul presei de „câine de pază” al democrației, la limitele criticii admisibile ce sunt mai extinse în cazul guvernanților și politicienilor, la proporționalitatea măsurilor de sancționare a jurnaliștilor sau la necesitatea protejării surselor, sunt amintite și o serie de alte standarde referitoare la *restricțiile legislative privind accesul la anumite categorii de informații*, restricții ce trebuie să funcționeze după *criterii stricte* și ținând cont de perisabilitatea informației, la *necesitatea existenței mediilor de informare ce sunt independente* față de autoritățile publice și la *necesitatea luării unor măsuri pozitive de către autorități pentru a proteja presa* față de amenințări și agresiuni. Trebuie menționat faptul că și aceste criterii sunt extrase, în cea mai mare, după cum se afirmă chiar la începutul documentului, din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.

Din punctul meu de vedere, deși aceste principii sau criterii constituie repere importante pentru instanțe ca și pentru jurnaliști în

⁶ <http://www.coe.ro/documente/Monitor%20Inf%282003%29%203%20roumain.pdf>.

înțelegerea modului în care sunt interpretate prevederile Convenției de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, ele *nu clarifică pe deplin chestiunea principală a modului în care este rezolvat conflictul* dintre libertatea de exprimare și celelalte valori juridice. Aceasta pentru că „principiile” sau „criteriile” enumerate mai sus nu fac altceva decât să insiste asupra importanței deosebite a activității jurnalistice pentru un climat democratic, *fără a preciza standarde clare* prin raport cu care să poată fi constatat faptul dacă s-au depășit limitele exercitării legitime a libertății de exprimare într-o societate democratică sau modul în care aceste limite au fost stabilite.

În opinia mea, a stabili dacă s-au depășit sau nu aceste limite presupune a preciza ce se înțelege prin standardul mai sus menționat exprimat prin formula destul de vagă „*ceea ce este necesar pentru o societate democratică*”. Desigur că pentru a soluționa fără rest această problemă ar fi nevoie de un *concept unic, coerent, complet al democrației, de o ierarhie strictă a valorilor și principiilor democrației, precum și de posibilitatea de a evalua fără rest faptele și circumstanțele specifice cazurilor particulare prin raportare la aceste standarde*. Se pune însă problema: este realist să cerem și să sperăm că o asemenea viziune completă și universal acceptată cu privire la ceea ce înseamnă democrația, principiile ei fundamentale și criteriile aplicării lor la cazurile concrete va fi vreodată disponibilă? Consider că răspunsul la această întrebare nu poate fi decât negativ. În contextul pluralismului societăților contemporane un asemenea consens nu este nici posibil și probabil nici de dorit.

Revine însă întrebarea: cum putem avea încredere că judecătorii iau decizii corecte în spețele în care libertatea de exprimare intră în conflict cu alte valori dacă ei nu au la dispoziție o concepție pozitivă și completă cu privire la ceea ce presupune democrația din punctul de vedere al ierarhiei valorilor? Nu există suspiciunea că, în absența aplicării unui standard unitar, deciziile sunt supuse arbitrariului aprecierii umane și că ele vor varia de la o speță la alta? În următoarea secțiune voi preciza anumite trăsături ale normativității de tip juridic, în general, și ale statutului juridic al libertăților din rândul cărora face parte și libertatea de exprimare. Aceste precizări ne vor ajuta să stabilim dacă lipsa unui standard legislativ ferm care să ne spună când restricțiile asupra libertății de exprimare sunt abuzive și când sunt legitime justifică sau nu suspiciunile menționate mai sus.

5. Despre normativitatea juridică și statutul libertăților

Viața socială se află sub spectrul normativității. Normativitatea vieții sociale este tocmai această trăsătură a ei de a se derula sub imperiul unor norme care prescriu nu ceea ce se întâmplă, ci ceea ce ar trebui să se întâmple în societate (ce comportamente sunt permise și ce comportamente sunt descurajate). Tipurile de normativitate din cadrul societății sunt diverse atât ca natură, cât și ca forță. Există astfel pe lângă normativitatea *juridică* și una *morală*, și una *religioasă* etc., fiecare dintre ele fiind menită să protejeze un anumit tip de valori sociale. Diferența dintre sfera juridică și celelalte sfere normative este dată tocmai de *importanța deosebită a valorilor* pe care dreptul este chemat să le protejeze, având posibilitatea să utilizeze pentru aceasta forța de constrângere a statului. Astfel, doar atunci când relațiile sociale sunt suficient de importante prin consecințele lor pentru viața socială ele dobândesc semnificație juridică devenind *raporturi juridice*, iar subiecții acestor relații devin subiecți ai raportului juridic.

După cum afirmă și Valerică Dabu în lucrarea *Dreptul comunicării sociale* prin intermediul dreptului sunt satisfăcute anumite necesități și sunt apărate anumite valori precum: viața, integritatea fizică și psihică, libertatea, proprietatea, domiciliul, numele, onoarea, familia etc. (Dabu 2008, 56). El împarte valorile apărate în *fundamentale* și *obișnuite* și menționează libertatea de exprimare printre drepturile și libertățile menite a proteja valorile fundamentale⁷ (alături de dreptul la viață, la apărare, la vot, libertatea conștiinței etc. Acestea satisfac următoarele trei condiții: a) sunt *drepturi subiective* (prerogative ale indivizilor), b) sunt *esențiale* pentru cetățeni, și c) sunt *înscrise în acte juridice deosebite* precum declarațiile de drepturi sau legile fundamentale (Dabu 2008, 57). În continuare el subliniază diferența dintre noțiunile juridice de „drepturi” și „libertăți:

- libertatea este o prerogativă a subiectului care presupune din partea celorlalți subiecți (cu excepția statului care trebuie să asigure climatul de manifestare optimă a acelei libertăți) *numai o obligație*

---

⁷ O precizare interesantă cu privire la statutul drepturilor fundamentale o regăsim la autoarea Maria Năstase-Georgescu care menționează că sunt fundamentale doar acele drepturi care sunt esențiale pentru viața, libertatea și personalitatea omului și că ele au o valoare superioară pentru că determină statutul politico-juridic al persoanei și exprimă raporturile dintre putere și persoană oferindu-i acesteia din urmă un anumit statut și o anumită securitate (Năstase-Georgescu 2009, 63).

negativă (de a nu face, a nu da, a nu cere), nu și obligații pozitive (a face, a da, a cere), pe când dreptul presupune ambele tipuri de obligații.

- conținutul și obiectul dreptului este reglementat și strict determinat prin lege (se stabilesc precis prerogativele și obligațiile pozitive și negative pentru ceilalți și se prescriu chiar comportamentele cerute de lege) pe când *conținutul și obiectul libertăților nu poate fi precizat și limitat decât ca principiu* de posibilitatea de exercitare a drepturilor și libertăților de către alții, dar nu poate fi precizat și descris în detaliu (Dabu 2008, 62-63).

În opinia mea cele subliniate mai sus în legătură cu specificul normativității juridice și cu trăsăturile libertăților fundamentale sunt semnificative pentru înțelegerea statutului juridic al libertății de exprimare și a relației sale cu alte drepturi și libertăți esențiale cu care poate intra în conflict la nivelul unei societăți democratice.

Astfel, în primul rând, trebuie să remarcăm faptul că prevederile imperative ale legii nu pot contura o ordine juridică exhaustivă care să prevadă și să descrie fără rest toate acțiunile și comportamentele care au loc la nivelul unei societăți. Multe dintre acestea sunt guvernate de regulile specifice altor tipuri de normativitate decât cea juridică, ce presupun și forme de sancționare specifică a abaterilor. Deși mijloacele de constrângere corespunzătoare acestora nu sunt la fel de puternice precum forța de constrângere a statului, ele sunt destul de eficiente încât să nu reclame reglementarea juridică decât în situația în care abateriile devin grave și frecvente, încât ajung să pună în pericol valori sociale importante, ce nu pot fi apărate decât cu instrumente juridice. În afara acestor situații extreme reglementarea juridică nu ar fi doar inutilă, ci și dăunătoare. Mai întâi prin faptul că s-ar risipi resursele sistemului și prin faptul că excesul de reglementare ar impieta asupra libertății individuale. De exemplu, un individ poate alege să fie ursuz, necomunicativ, nepoliticos, cârcotaș, bârfitor etc. până la un anumit punct, atât timp cât din circumstanțele producerii faptelor sale (de exemplu: în forul interior, în mediul privat al familiei, în discuțiile dintre prieteni, prin mijloace sau în contexte care limitează mult consecințele faptelor etc.) nu rezultă o încălcare importantă a drepturilor și libertăților altora, iar el își asumă eventualele sancțiuni non-juridice pe care va trebui să le suporte. În al doilea rând, excesul de reglementare ar afecta și caracterul special al unor relații sociale extrem de importante pentru existența oricărui organism social. Astfel, parafrazând un argument al filosofului Michael Sandel, ne putem întreba dacă relațiile de familie sau de prietenie și-ar mai menține specificul în cazul în care fiecare acțiune a noastră ar fi judecată de către

membrii familiei sau de către cei pe care îi considerăm prieteni după o grilă strict juridică.

Prin urmare, starea de normalitate a sistemului juridic este aceea ca normele de acest tip să se impună doar cu caracter excepțional pentru situațiile în care alte tipuri de normativitate nu mai sunt eficiente. În acest sens, Valerică Dabu afirmă cu privire la statutul libertății de exprimare: „*Libertatea de exprimare ca libertate privată, deci exprimare într-un mediu privat, este nelimitată atâta timp cât nu depășește mediul privat. Numai atunci cand vorbim de libertate de exprimare ca libertate publică intervin unele limitări, precizate în Constituție, în raport de drepturile și libertățile celorlalți*” (Dabu 2008, 63).

În plus, trebuie remarcat faptul că și dacă ne raportăm la domeniul strict juridic observăm că prevederile legale au un caracter general, ele referindu-se la categorii de cetățeni și de fapte caracterizate doar prin intermediul unor trăsături generale și abstracte și nu la cetățeni sau fapte concrete. De aceea *interpretarea legilor de către instanțele de judecată care analizează cazurile particulare reprezintă un fenomen absolut necesar și complementar procesului legislativ*. Din acest motiv, evaluarea subiectivă a judecătorului este întotdeauna prezentă deși ea este limitată și ghidată de principii și valori juridice generale. Acesta este și motivul pentru care în literatura de specialitate se afirmă că interpretarea jurisprudențială a normelor juridice nu poate fi considerată o știință pur logică, exactă, ci mai degrabă o activitate creatoare și dinamică (Hanga 2000, 76).

Înțelegem astfel că obiectul, conținutul și limitele libertății de exprimare nu pot fi strict circumscrise doar prin acte normative. Libertatea de exprimare este în principiu nelimitată ca libertate definitorie a ființei umane, dar în cadrele societății ea este limitată prin norme juridice și non-juridice care trasează anumite principii pentru soluționarea conflictelor în care ea poate intra cu alte valori sociale fundamentale. Soluția legislativă nu este însă decât incompletă, ea fiind completată de procesul de interpretare jurisprudențială care aplică principiile teoretice și generale în circumstanțele spețelor analizate.

Rămâne însă întrebarea dacă nu cumva deschiderea și incompletitudinea normelor juridice întăresc suspiciunea menționată în finalul secțiunii anterioare, potrivit căreia criteriul legislativ invocat mai sus pentru a distinge între restricții justificate și restricții abuzive ale libertății de exprimare, criteriu referitor la *ceea ce este necesar pentru o societate democratică*, rămâne totuși prea vag și prea general, chiar ținând cont de criteriile oferite de doctrină și de autoritățile europene pentru a-l

preciza. Cu alte cuvinte, revine suspiciunea că, în lipsa unei concepții unice și unitare, coerente și complete cu privire la democrație, în lipsa unei ierarhii stricte a valorilor și principiilor acestui regim și în lipsa unor criterii privind aplicabilitatea acestora la cazurile particulare, deciziile instanțelor sunt lipsite de un temei obiectiv care să elimine riscul arbitrariului și al soluțiilor *ah-hoc*. În secțiunea următoare voi sugera o soluție de tip popperian la această problemă.

5. O soluție în stil popperian

În încercarea de a contura un răspuns la problema amintită în finalul secțiunii anterioare cred că trebuie să subliniem faptul că deși nu avem și probabil nu vom avea vreodată o viziune completă și universal acceptată cu privire la ceea ce înseamnă democrația, aceasta nu echivalează totuși cu a afirma că nu există nicio idee clară cu privire la ceea ce presupune democrația. Astfel, cred există o viziune cu privire la democrație care este derivată în mod negativ, popperian, și pe care o voi numi chiar *concepția popperiană* cu privire la democrație, din moment ce o regăsim la atare la filosoful de origine austriacă. Teoria sa este una de tip minimalist, ce nu oferă un conținut pozitiv noțiunii de democrație, ci îi delimitează sensul în mod negativ. În studiul *Predicție și profecție în științele sociale* el o caracterizează astfel: „Există numai două categorii de instituții guvernamentale: cele care fac posibilă schimbarea conducerii fără vărsare de sânge și cele care nu oferă această posibilitate. (...) În ceea ce mă privește, prefer să numesc « democrație » acel tip de guvernare care poate fi schimbată fără violență și « tiranie » celălalt tip” (Popper 2002 b, 442). Iar mai sus oferă câteva lămuriri suplimentare: „Chiar și cel mai bun om poate fi corupt de putere; pe când niște instituții care permit celor conduși să exercite un control eficient asupra conducătorilor, îi vor forța chiar și pe cei mai răi conducători să facă ceea ce consideră cei conduși că este în interesul lor” (Popper 2002 b, 442).

Astfel, acest concept popperian al democrației oferă un indiciu fundamental cu privire la ceea ce înseamnă idealul democratic: este regimul care împiedică abuzul de putere (de orice tip) și care oferă celor conduși mijloace eficiente de a exercita un control efectiv și eficient asupra conducătorilor (oricare ar fi ei). Prin urmare, putem spune că preocuparea pentru a stabili dacă anumite restricții asupra libertății de exprimare sunt necesare într-o societate democratică presupune, în primul rând, preocuparea de a limita abuzul de putere și de a asigura controlul asupra celor ce exercită puterea. Aș adăuga la asta și necesitatea de a

limita abuzurile în exercitarea libertății de exprimare, pe care le pot săvârși inclusiv cetățenii obișnuiți.

Trebuie însă să ne întrebăm: *cum este recunoscut abuzul* de putere sau abuzul de drept, în lipsa unei viziuni pozitive referitoare la ceea ce înseamnă limitele exercitării normale a puterii sau a libertății de exprimare într-o societate democratică? Nu cumva revine necesitatea invocării unei viziuni pozitive astfel încât argumentația se mișcă în cerc?

Consider că sugestia unei soluții poate veni tot de la Popper, care vorbește despre faptul că, atât din punct de vedere epistemic, cât și din punct de vedere social, niciodată nu se pornește de la zero, ci de la tradiție. Acest concept este analizat în studiul *Spre o teorie rațională a tradiției* unde Popper afirmă că tradițiile au o dublă funcție importantă: de a crea ordinea sau structura socială și de a oferi ceva asupra căruia să putem să putem acționa cu mijloacele criticii și revizuirii (Popper 2002 c, 175-176). În studiul *Opinia publică și principiile liberale* el menționează printre tradițiile foarte importante pentru viața social-politică ceea ce numește „cadrul moral al societății” care include simțul tradițional al dreptății sau echității împărtășite de societate sau gradul de sensibilitate morală atins de ea (Popper 2002 a, 449-451). Așa cum am arătat mai sus, tradiția nu este asumată în mod dogmatic, ci este supusă criticii și revizuită prin *inginerie socială graduală*: sunt identificate problemele sociale presante și se încearcă rezolvarea lor fără mijloace revoluționare, ci bazându-ne pe instituțiile sociale existente, învățând din greșeli, prin ajustări și readaptări, fiind atenți atât la rezultatele așteptate, cât și la consecințele nedorite (Popper 2000, 324-325).

Revenind astfel la problema modului de rezolvare a conflictului valorilor juridice, putem spune că procesul acesta trebuie conceput ca fiind unul gradual, failibil, deschis, niciodată complet. După cum apreciază și autoarea Carmen Moldovan în lucrarea *Libertatea de exprimare: principii, restricții, jurisprudență*, menționând sintagma de „instrument viu” prin intermediul căreia Curtea se referă la jurisprudența proprie, „Curtea nu realizează doar o teoretizare abstractă a conceptului și favorizează evoluția graduală a principiilor sale” și interpretarea lor în contextul prezent (Moldovan 2012, 103).

Aceasta nu înseamnă că procesul de aplicare a principiilor se desfășoară orbește, la întâmplare, fără standarde. Standardul principal utilizat este preocuparea pentru eliminarea abuzului de putere și pentru menținerea controlului asupra celor ce o exercită. Pe acesta se bazează reguli derivate, mai specifice precum cele enumerate de către autorii *Ghidului juridic pentru jurnaliști* sau în documentul Consiliului Europei

amintit mai sus, care sunt extrase din jurisprudența Curții Europene ce se întinde pe mai multe decenii (din 21 ianuarie 1959). Se poate considera, cred eu, că această îndelungată jurisprudență de peste jumătate de secol conturează o autentică tradiție de interpretare standardelor democratice și de soluționare a conflictelor ce apar între valorile juridice invocate în cadrul procedurilor judiciare. Este o tradiție bazată pe achiziții istorice importante obținute în înțelegerea a ceea ce presupune un raport just între diferitele valori fundamentale ale societății democratice. Aceste achiziții sunt asumate ca punct de plecare și sunt utilizate în soluționarea cazurilor particulare. Ele rămân însă supuse criticii și revizuirii în maniera graduală sugerată de Popper care presupune analiza unora dintre standarde, ce pot apărea ca fiind mai problematice, fără a renunța la restul achizițiilor tradiționale, ci, dimpotrivă, sprijinindu-ne pe acestea.

Putem concluziona astfel că problema acestui conflict de valori juridice nu poate fi tranșată o dată pentru totdeauna, ci rămâne mereu deschisă fără însă ca soluțiile stabilite la un anumit moment să poată fi suspectate că sunt arbitrare sau lipsite de orice temeuri obiective.

Referințe

- DABU, Valerică. 2008. *Dreptul comunicării sociale*. București: Editura S.N.S.P.A
- HANGA, Vladimir. 2000. *Dreptul și tehnica juridică*. București: Lumina Lex.
- MACOVEI, Monica; Dăgăliță Adriana și Mihai, Dan. 2009. *Ghid juridic pentru jurnaliști*. București: ActiveWach – Agenția de Monitorizare a Presei.
- MOLDOVAN, Carmen. 2012. *Libertatea de exprimare: principii, restricții, jurisprudență*. București: Editura C.H. Beck.
- NĂSTASE-GEORGESCU, Maria. 2009. *Dreptul Comunicării*. București: Editura Universitară.
- POPPER, Karl R. 2000. „Ingineria socială graduală”. În *Filosofia socială și filosofia științei*, 321-336. București: Editura Trei.
- POPPER, Karl R. 2002a. „Opinia publică și principiile liberale”. În *Conjecturi și infirmări*, 446-454. București: Editura Trei.
- POPPER, Karl R. 2002b. „Predicție și profeție în științele sociale”. În *Conjecturi și infirmări*, 432-445. București: Editura Trei.
- POPPER, Karl R. 2002c. „Spre o teorie rațională a tradiției”. În *Conjecturi și infirmări*, 163-181. București: Editura Trei.